

bruksorter som platser för småföretagande

mona hedfeldt

För Sveriges industrialisering har Bergslagsregionen haft en viktig roll genom att vara rik på naturresurserna skog, malm och vattenkraft som har nyttjats för malmbrytning och järnframställning. Malm och järn har för Sverige varit viktiga exportvaror, och utgjort en bas för verkstadsindustrin och en industri inriktad på järn, stål, verkstadsprodukter och skogsprodukter. Fram till industrikrisen på 1970- och 80-talen var industrin i Bergslagen framgångsrik men under 1980-talet sågs regionen, tillsammans med Norrbotten, som en av de regioner i Sverige som drabbats hårdast av krisen, särskilt genom att stålindustrin gick tillbaka. På flera orter lades stora företag ner, vilket ledde till hög arbetslöshet (Lundmark & Malmberg 1988: 192).

Trots strukturomvandling, som inneburit både att dominerande arbetsgivare har försvunnit från små orter och en inriktning mot andra branscher än industribranscher lever en föreställning om Bergslagen som en region där »man inte är småföretagare» kvar. Eftersom relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare har varit stark och de stora arbetsgivarna också har haft viktiga roller på orterna utöver att vara arbetsgivare, exempelvis genom att stå för bostäder, antas en speciell lönearbetskultur ha skapats (Johansson & Persson 1991). Huruvida denna arbetskultur är stark i regionen idag kan dis-

kuteras, bland annat med hjälp av registerbaserad statistik. Den bild av regionen som plats för småföretagande som framkommer då är nämligen en bild som säger att småföretagande är mer vanligt än vad som ofta antas, i alla fall bland kvinnor, och att det finns väsentliga skillnader inom regionen när det gäller förekomst av företagare.

Den här artikeln baseras på några delar av min avhandling *Företagande kvinnor i bruksort. Arbetsliv och vardagsliv i samspel* (Hedfeldt 2008). Som titeln talar om handlar avhandlingen om kvinnor som driver företag i en viss geografisk kontext, nämligen bruksorter. I den här artikeln har jag valt att fokusera på föreställningar om bruksorter och regionen Bergslagen samt vad en kartläggning av småföretagandet i regionen visar. De data som kartläggningen av företagandet i Bergslagen baseras på ingår i databasen BeDa som består av longitudinella registerdata för perioden 1993–2003. BeDa tillhandahålls av SCB och består till stor del av SCB:s databas LISA. Geografiskt täcker BeDa fyra län: Dalarnas, Värmlands, Västmanlands och Örebro län. Vidare har också 14 intervjuer med företagande kvinnor i Fagersta och Norberg i norra Västmanland gjorts. Företagarna driver verksamheter inom företagstjänster och hälsorelaterade branscher och har drivit företag i allt från ett par år till runt 20 år. Deras ålder sträcker

sig från 35-årsåldern till 60-årsåldern. Sex av dem har erfarenheter av att ha anställda.

Bruksorten som en kategori i småföretagsforskningen

Bruksorter utgör sällan primärt geografiskt fokus i studier av småföretagande på specifika platser. Kanske är det inte så konstigt med tanke på att vi främst förknippar bruksorterna med en lång tradition av stora företag. Däremot förekommer bruksorter ibland som en jämförelsekategori till mer traditionella småföretagsregioner och platser med en tradition av småföretagande, såsom Gnosjö (Davidsson 1994, Davidsson 1996, Johannisson 1996, Johannisson 2005). Bilden som då målas upp av bruksorter som platser för småföretagande är ganska dystert. Ofta beskrivs bruksorterna på ett homogent vis, och att de som platser inte är gynnsamma för småföretagande är tydligt. Småföretagstraditionen sägs saknas och den så kallade bruksandan ses som hämmande för nya idéer och den individualism som drift av eget företag förknippas med. I det samlade programdokumentet för Mål 2 Bergslagen¹ (Europeiska kommissionen 1995) skriver man exempelvis:

»Bruksandan» har inte främjat utvecklingen av andra små företag än lokala serviceföretag.

¹ EU:s Mål 2 Bergslagen syftade till att bidra till bredare sysselsättningsmöjligheter för kvinnor och män i regionen. Detta skulle göras genom insatsområdena näringslivsmiljö, företagsutveckling och lokal utveckling. Kommunerna som ingick i Mål 2 Bergslagen var Hagfors, Munkfors, Filipstad, Storfors, Kristinehamn, Degerfors, Karlskoga, Nora, Hällefors, Lindsberg, Ljusnarsberg, Ludvika, Smedjebacken, Borlänge, Säter, Hedemora, Avesta, Norberg, Fagersta, Skinnskatteberg, Hallstahammar, Surahammar, Hofors och Sandviken (Europeiska kommissionen 1995).

Andelen små och medelstora företag är liten. Den företaganda och det kunnande som krävs för att leda ett företag är otillräckligt utvecklade i Bergslagen. Företagsamheten är svagt utvecklad och få nya djärva satsningar görs i Bergslagen. (Europeiska Kommissionen 1995: 5)

Begreppet bruksanda används inte av Karlsson och Lönnbring (2007) men de talar om att det i brukssamhällen har funnits en gemenskap och solidaritet vilket de menar:

... inte är så främjande för uppkomsten av småföretagsamhet. Det uppstår gärna en jantelag, ingen ska utmärka sig gentemot andra, vilket kan vara en hindrande faktor för viljan att starta företag. De sociala relationerna på platser som är gynnsamma för företagsamhet kännetecknas däremot av kombinationer av egensinnighet/självständighet å ena sidan och en solidaritet å andra sidan, vilket vi menar är en gynnsam typ av social relation för uppkomsten av viljan att starta och driva mindre företag. (Karlsson & Lönnbring 2007: 266–267)

Att det innebär någonting särskilt att starta företag och att man faktiskt bryter mot en lokal kultur när man gör det i en bruksort framkommer när Johannisson skriver:

Det är en stor prestation att inleda en företagarkarriär på en bruksort där historien och den lokala kulturen bara tillskriver »dom där upppe» rätten att driva företag. Den som startar ett företag i Gnosjö följer däremot bara ett flera år gammalt kulturmönster. (Johannisson 2005: 29)

Johannissons tydliga bild av bruksorter som en homogen kategori med en föråldrad

näringslivsstruktur och avsaknad av företagstraditioner framkommer också när han beskriver vad han anser är en viktig uppgift för forskare, nämligen att granska hur lärdomar från småföretagsorter kan användas för att skapa »det upplysta brukssamhället» (Johannisson 1996: 148–149).

Det »upplysta brukssamhället» skulle enligt Johannisson handla om att arbetsgivare uppmantrar de anställda att starta företag som sedan kan samarbeta. Ett resultat skulle vara att brukets ansvar för sysselsättningen minskar och att orterna blir mer attraktiva för kvalificerad arbetskraft. Vidare menar han att:

En särskild forskningsuppgift gäller det ledarskap som torde krävas för att »upplysa» ett nedgången brukssamhälle. Det fordras en eller flera »sambhälls-entreprenörer» som i ortens intresse skapar en ny ekonomisk ordning präglad av nätverkets spontana och komplexa organisering och inte hierarkins formella och enkla. Samtidigt återbrukas lokalsamhällets unika kompetens. I det upplysta brukssamhället skapar vanan vid industriarbete respekt för företagandets handfasta insatser; vanan att samarbeta (sic!) inom brukets ram kan omskolas till skapande av nätverk nya företagare emellan på orten, nätverk som nyttjas för att driva lokal affärsverksamhet för globalt bruk. (Johannisson 1996: 149)

När jag har valt att studera småföretagande i bruksorter har jag inte valt att, som Johannisson föreslår, se andra regioner som förebilder när det gäller företagande. Snarare har min utgångspunkt varit att undersöka den bild av bruksorterna som målas upp. Som framkommit ovan finns en ganska tydlig bild i forskningen av vad bruksorter är för platser och hur småföretagande

betraktas och fungerar på dem. Davidsson (1996) talar om dessa bilder i termer av schablonbilder, och menar att bruksorterna också på många vis lever upp till dessa. Han pekar här på ogynnsamma strukturella förutsättningar (näringslivsstruktur avseende bransch och företagsstorlek samt demografiska förutsättningar). Han menar också att de kulturella värderingarna utgör en negativ faktor, exempelvis visar en enkätstudie att människor i bruksorter anser att företagare har ett högt samhälleligt anseende men jämförelsevis låg samhällsnytta. Davidsson uppmärksammar emellertid att bruksorterna faktiskt inte utgör en homogen kategori, och konstaterar tre intressanta saker. För det första att bruksorters lokala arbetsmarknader kan skilja sig från varandra när det gäller nivåer av nyföretagande.² Därför drar han också slutsatsen att »en bruksortsstruktur inte med naturlagsbunden nödvändighet leder till ett lågt nyföretagande» (Davidsson 1996: 163).

För det andra uppmärksammar Davidsson att det, även om bilden av nyföretagandet i bruksorter generellt är mörk, finns ljusa tecken. Exempelvis är nyföretagandet bland kvinnor inte lågt. För det tredje finner Davidsson mer positiva attityder gentemot företagare bland 18-åringar än 35-åringar (de två åldersgrupper som ingick i studien), vilket han förklarar med att den yngre gruppen växte upp när industrin stagnerade eller gick tillbaka, samtidigt som högkonjunktur rådde på andra platser i landet och tjänstesektorn och småföretagande fick ökat intresse inom politik och media. »Detta kan,» skriver Davidsson, »i högre grad än

² I hans studie framkom att Munkfors skilde sig från Perstorp, Olofström, Laxå och Hofors i detta avseende.

Vår planet gör världen begriplig

Vår planet är ett nyskrivet läromedel i tre delar som satsar på att ge läsarna en helhetsförståelse för de förlopp som styr och påverkar jorden och vårt livsutrymme.

Under 2009 kompletterar vi serien med *Vår planet Plus*, en läromedelswebb där eleverna kan arbeta fritt med fördjupningar och interaktiva övningar.

Med läromedelswebben kan både du och eleverna följa upp alla resultat, och du själv får ett extra verktyg för att variera och individualisera undervisningen.

Nyfiken? Läs mer om den nya serien på www.liber.se/gy/geografi.

GY/VUX

www.liber.se

kundservice.liber@liber.se

Tel 08 690 93 30

Fax 08 690 93 01/02

 Liber
GRÄNSLÖST LÄR

på andra ortstyper, ha gett unga människor anledning att ifrågasätta de lokalt framträdande sätten att tänka och agera» (1996: 163).

Snarare än att ha Johannissons idéer om att skapa »det upplysta» samhället som utgångspunkt är det Davidssons idéer om att nyansera bilden av bruksorter som platser för småföretagande som jag har funnit mest intressanta.

Bilden av den manliga regionen

Förutom som en region med outvecklat småföretagande beskrivs också Bergslagen ofta som en patriarkal region, förknippad med maskulint arbete, bruksmiljöer och brukspatroner. Den traditionella lönearbetskulturen sägs ofta vara stark och manligt kodad, trots att kvinnor har arbetat både på bruk och vid gruvor (Florén 1995). Rydén (1997) beskriver bilden av regionen som manlig, även efter strukturomvandling och ett mer diversifierat näringsliv. Bruksandan, som ofta ses som ett hinder för företagande, beskrivs av Forsberg (1995: 5, se även Forsberg 1997b: 61–63) som patriarkal och hon menar att den baseras på en föreställning om att män arbetar med produktion och kvinnor med reproduktion. Hon menar också att den tidigare forskningens fokusering på den industriella produktionen i regionen har gjort att mannen och det manliga har blivit betraktat som en norm, medan kvinnor inte har synts eller har betraktats som annorlunda.

Det regionala genuskontraktet i Bergslagen beskrivs som traditionellt (Forsberg 1997a). Kännetecknande för traditionella genuskontrakt är en starkt segregerad arbetsmarknad, att kvinnor har liten roll i den

lokala politiken och att den sociala infrastrukturen i större utsträckning upprätthålls inom familjen jämfört med i storstäder. Vidare är också utbildningsnivån generellt sett låg, kvinnor får barn tidigt i jämförelse med kvinnor i större städer, men födelse-talen är låga. Kännetecknande för regioner med traditionella genuskontrakt är också att utflyttningen från dem är större än inflyttningen.

Förutom traditionella genuskontrakt finner Forsberg också modernistiska genuskontrakt och otraditionella genuskontrakt i Sverige. De förstnämnda hittas främst i större städer och storstadsområden där servicesektorn är dominerande på arbetsmarknaden och arbetsmarknaden könssegregerad i mindre utsträckning. De senare finner hon i vissa perifera landsbygdsområden, exempelvis Jämtland och Gotland, där arbete inom jordbrukssektorn är vanligt och könssegregeringen på arbetsmarknaden mindre jämfört med i regioner med traditionella genuskontrakt.

Att genuskontrakten varierar geografiskt visar att de är socialt konstruerade, vilket innebär att de är möjliga att förändra. Dock är genuskontrakten sega till sin struktur, vilket gör att ett visst genuskontrakt kan finnas kvar på en plats även efter att näringslivet har genomgått en strukturomvandling. En konsekvens i bruksorterna har därför blivit att kvinnor flyttar därifrån till städer och regioner med mer modernistiska och mer jämställda genuskontrakt (Forsberg 1997a). Att kvinnor flyttar istället för att stanna kvar och förändra förklarar Forsberg (1997b: 61) med att en platsalienation utvecklas hos unga kvinnor genom den patriarkala bruksandan (jmf Berger 1997, Perman 1999).

Statistiken visar en mer entreprenöriell bild av Bergslagen

I analyser av registerdata växer en annan bild fram av bruksorter och Bergslagen som platser för småföretagande än den som ofta framhävs i tidigare forskning. Analyserna av registerdata visar dels att det är svårt att tala om bruksorter som en homogen kategori när det gäller företagande och dels att det finns intressanta skillnader mellan kvinnor och män.

Det går att konstatera att andelen företagare i kommunerna som ingår i Mål 2 Bergslagen är lägre bland män jämfört med

riket, men inte bland kvinnor. Som framgår av tabell 1 var 10,3 procent av de sysselsatta männen och 4,6 procent av de sysselsatta kvinnorna företagare 2003. I Mål 2 Bergslagen var motsvarande andelar 8,6 procent av männen och 4,2 procent av kvinnorna. Skillnaden mellan den genomsnittliga andelen företagare bland män i Bergslagen och män i riket var alltså 1,7 procentenheter och därmed 20 procent lägre, medan motsvarande skillnad mellan kvinnor i Bergslagen och kvinnor i riket endast var 0,4 procentenheter och bara 10 procent lägre. Skillnaderna i andelen företagare bland sysselsatta i Bergslagen jämfört med rikets genomsnitt ligger alltså främst på männens

Tabell 1. Antal och andel företagare av sysselsatta 1993 respektive 2003.

Källa: SCB/BeDa och SCB/RAMS.

		Män Antal	Kvinnor Antal	Män Andel	Kvinnor Andel
Riket	1993	212 873	87 611	11,2	4,8
	2003	218 456	90 842	10,3	4,6
Falun, Karlstad, Västerås, Örebro	1993	7 953	3 086	8,8	3,5
	2003	7 831	3 228	7,9	3,5
Mål 2 Bergslagen	1993	6 997	2 966	9,7	4,5
	2003	6 322	2 636	8,6	4,2
Fagersta	1993	268	110	7,9	3,5
	2003	210	106	5,9	3,7
Norberg	1993	163	49	16,6	5,3
	2003	157	50	17,36	6,1
Stockholm	1993	18 187	8 028	8,2	3,7
	2003	24 916	12 125	9,5	4,9
Gnosjö	1993	394	194	13,3	8,9
	2003	253	110	7,3	4,4

sida, även när hänsyn tagits till att män generellt oftare är företagare än kvinnor.

Jämför vi dessutom företagandet i Mål 2 Bergslagen med företagandet i residenskommunerna Falun, Karlstad, Västerås och Örebro ser vi att det faktiskt relativt sett är vanligare både bland män och bland kvinnor att vara företagare i bergslagskommunerna.

En jämförelse över tid (1993 och 2003) visar att antalet företagande män och kvinnor har ökat i landet. Samtidigt har det relativt sett blivit mindre vanligt att vara företagare (skillnaderna bland kvinnor 1993 och 2003 är dock endast 0,2 procentenheter). I bergslagskommunerna har företagandet minskat något mellan 1993 och 2003, både i absoluta tal och relativt. Att det finns skillnader mellan kommuner som ingår i Mål 2 Bergslagen ser vi av exempelkommunerna Fagersta och Norberg. I Fagersta är det både bland männen och bland kvinnorna ännu mindre vanligt att vara företagare än i bergslagskommunerna i genomsnitt. Där var endast 5,9 procent av de sysselsatta männen företagare 2003 och endast 3,7 procent av de sysselsatta kvinnorna. I Norberg däremot ser situationen annorlunda ut: där var det 2003 vanligare både bland männen och kvinnorna att vara företagare än både i bergslagskommuner och i landet som helhet. Bland männen var hela 17,6 procent företagare och bland kvinnorna 6,1 procent. I en jämförelse över tid ser vi här också att företagandet relativt sett har blivit vanligare, undantaget bland män i Fagersta.

Jämför vi slutligen företagandet i Bergslagen med det i Stockholm och Gnosjö ser vi att företagandet ökar i Stockholm både procentuellt och i absoluta tal medan det minskar i Bergslagen. Dock ligger Stock-

holm och Bergslagen på liknande nivåer. I Gnosjö, som ofta har setts som en framgångsrik kommun när det gäller småföretagande, har företagandet minskat ännu mer än i Bergslagen mellan 1993 och 2003, och vi ser att det skiljer så mycket som tio procentenheter mellan de företagande männen i Gnosjö och Norberg och att skillnaden mellan kvinnorna i Gnosjö och Norberg är nära två procentenheter.

Såväl geografiska som könsmissiga skillnader i företagande, liksom skillnader över tid, framträder alltså med hjälp av registerdata. Genom uppgifterna om företagandet i Fagersta och Norberg förstår vi också att företagandet inom regionen Bergslagen varierar mellan kommuner. Det ter sig inte vara rimligt att tala om Bergslagen som en homogen region när det gäller företagande. I tabell 2 och 3 visas detta ännu tydligare. Där redovisas en kartläggning av kvinnors företagande på kommunnivå i Dalarnas, Värmlands, Västmanlands och Örebro län. I tabell 2 redovisas uppgifter för 2003 och i tabell 3 uppgifter för 1993. Kartläggningen är gjord efter två dimensioner, dels andelen företagare bland de sysselsatta kvinnorna, dels andelen kvinnor i gruppen företagare. Den ena dimensionen talar alltså om hur vanligt det är att kvinnor är företagare och den andra dimensionen säger någonting om företagandets genuskodning (för diskussion se Ahl 2002, Pettersson 2002, Hanson & Blake 2005).

Varje dimension i tabell 2 och 3 innehåller tre klasser: hög, genomsnittlig respektive låg andel, vilket skapar nio olika grupper av kommuner. Skillnaderna mellan klasserna kan tyckas vara små, men på kommunnivå finns ändå markanta skillnader: andelen företagare bland sysselsatta

kvinnor 2003 sträcker sig från 3,0 procent i Karlstad till 9,7 procent i Heby och andelen kvinnor i gruppen företagare varierar mellan 23,3 procent i Orsa och 35,0 procent i Leksand.³ I tabellerna har kommunerna i Mål 2 Bergslagen markerats med fet stil och residenskommunerna markerats med kursiv stil, och precis som vi började förstå av tabell 1 finns det en variation i kvinnors företagande mellan olika bergslagskommuner.

Många kommuner hamnar i den genomsnittliga kategorin, både kommuner som ingår i Mål 2 Bergslagen och övriga kommuner. Att bergslagskommunerna placerar sig i åtta av de nio möjliga kategorierna visar variationen mellan dem. Däremot är det endast tre kommuner, varav Norberg är den ena, som kan anses ha en förhållandevis hög andel företagare bland de sysselsatta kvinnorna. Åtta kommuner kan anses ha en förhållandevis hög andel kvinnor i gruppen företagare, och två en markant låg andel kvinnor i gruppen företagare. Grannkommunerna Norberg och Fagersta faller här ut som kommuner där motsatsförhållanden råder: i Fagersta är andelen företagare bland de sysselsatta kvinnorna låg medan andelen kvinnor i gruppen företagare är hög, och i Norberg är andelen företagare bland de sysselsatta kvinnorna hög medan andelen kvinnor i gruppen företagare är låg. Småföretagande är med andra ord vanligare i Norberg, samtidigt som man kan tolka det som mindre manligt kodat i Fagersta.

I tabell 3 redovisas en kartläggning efter samma principer för 1993, vilken visar

³ Som jämförelse med kommuner utanför de fyra länen kan nämnas att andelen kvinnor i gruppen företagare i Stockholm var 32,7 procent (2003) och 30,6 procent (1993) och i Gnosjö 30,3 procent (2003) och 33 procent (1993) (SCB/RAMS)

några förändringar över tid. Andelen företagare bland sysselsatta kvinnor varierade 1993 mellan 3,0 procent i Karlstad och 11,7 procent i Heby, och andelen kvinnor i gruppen företagare varierade mellan 22,4 procent i Storfors och 35,7 procent i Vansbro. Den geografiska variationen i kvinnors företagande sträckte sig alltså över ett längre spann 1993 än 2003.

I kartläggningen av kvinnors företagande 1993 hamnar ingen av bergslagskommunerna i kategorin med hög andel företagare bland sysselsatta kvinnor och hög andel kvinnor i gruppen företagare. Vi ser också att motsatsförhållandet mellan Fagersta och Norberg inte var lika starkt 1993 som 2003, vilket talar för förändring över tid mellan dessa kommuner. Andra förändringar över tid som utmärker sig är framförallt Hällefors och Ljusnarsberg där både andelen företagare bland sysselsatta kvinnor och andelen kvinnor i gruppen företagare ökade mellan 1993 och 2003.

Att vara företagare i bruksort

Som statistiken visar framkommer skillnader i förekomst av företagare mellan kommuner i Bergslagen. I intervjuerna framkommer också vissa skillnader, även om det är svårare att urskilja distinktioner mellan orterna i intervjumaterialet. En och samma företagare kan ha anknytning till båda orterna genom att ha flyttat mellan dem eller att bo på den ena orten men bedriva företag på den andra. Ortterna beskrivs ibland av intervjupersonerna som bruksorter där det finns en bruksanda, samtidigt som de också talar om orterna som goda platser för företagande och som småorter där företagandets villkor sätts av befolkningsstorleken

Tabell 2. Gruppering av kommuner efter kvinnors företagande 2003. *Källa: SCB/BeDa.*

	Hög andel företagare bland sysselsatta kvinnor, över 6%	Genomsnittlig andel företagare bland sysselsatta kvinnor, 4–5,9%	Låg andel företagare bland sysselsatta kvinnor, under 3,9%
Hög andel kvinnor i gruppen företagare, 30% och uppåt	Kil Ljusnarsberg Askersund Leksand	Hammarö Grums Laxå Hällefors Surahammar Vansbro Mora Avesta	<i>Karlstad</i> Karlskoga Fagersta Borlänge Ludvika
Genomsnittlig andel kvinnor i gruppen företagare, 26–29,9%	Heby Kungsör Sala Rättvik Säter	Torsby Storfors Forshaga Sunne Kristinehamn Hagfors Arvika Säfte Hallsberg Degerfors Kumla Lindesberg Skinnskatteberg Hallstahammar Köping Arboga Gagnef Älvdalen Smedjebacken Hedemora	Munkfors Filipstad <i>Örebro</i> <i>Västerås</i> <i>Falun</i>
Låg andel kvinnor i gruppen företagare, 25,9% eller lägre	Lekeberg Norberg	Eda Årjäng Nora Malung Orsa	

Tabell 3. Gruppering av kommuner efter kvinnors företagande 1993. *Källa: SCB/BeDa.*

	Hög andel företagare bland sysselsatta kvinnor, över 6%	Genomsnittlig andel företagare bland sysselsatta kvinnor, 4–5,9%	Låg andel företagare bland sysselsatta kvinnor, under 3,9%
Hög andel kvinnor i gruppen företagare, 30% och uppåt	Askersund Heby Vansbro Leksand Rättvik Älvdalen Säter	Grums Hagfors Laxå Degerfors Lindesberg Hallstahammar Arboga Smedjebacken Avesta	Munkfors Karlskoga Ludvika
Genomsnittlig andel kvinnor i gruppen företagare, 26–29,9%	Kil Eda Sunne Kungsör Sala Borlänge	Torsby Forshaga Arvika Säffle Hallsberg Ljusnarsberg Kumla Nora Surahammar Köping Malung Gagnef Storfors Mora Hedemora	Hammarö <i>Karlstad</i> Kristinehamn Filipstad <i>Örebro</i> <i>Västerås</i> Fagersta <i>Falun</i>
Låg andel kvinnor i gruppen företagare, 25,9% eller lägre	Årjäng	Skinnskatteberg Norberg Orsa	Hällefors

snarare än av näringslivstraditioner. Exempelvis kan det vara svårt att hitta rätt personer att anställa på en liten ort, liksom att företag har lättare att klara sig om de inte är alltför specialiserade vilket ger upphov till ett entreprenöriellt mångsysslande. Ibland är det också svårt att dra gränsen mellan när en intervjuperson talar om platsen i termer av bruksort och när hon talar om platsen i termer av en liten ort, vilket kan illustreras av detta citat ur intervjun med Ingrid:

Jag är kanske ingen stadsbo, men jag kan längta till stan väldigt mycket ibland faktiskt. För att få lite mera »input» på något sätt. Det är enklare att hitta... [...] Det här med positiv anda. Norberg är ju en så pass liten ort där det kan bli mycket så här... Ja, det händer inte så mycket och »ingenting är möjligt». Jag vill liksom befinna mig där saker och ting är möjligt. (Ingrid)

Trots att statistiken visar att det finns skäl till att nyansera bilden av bruksorter som platser där »man inte är företagare» upplever flera av de intervjuade att det finns en bruksanda och en traditionalism som påverkar företagandet i allmänhet negativt. Exempelvis talar en av de intervjuade om att det är svårt att skapa evenemang, till exempel en skyltsöndag. Andra talar om avsaknad av företagarditioner och brist på förståelse för företagande, exempelvis säger Lisa i Fagersta:

Det är en brist på förståelse för företagarnas villkor som är ganska utpräglad här. Politikerna, till exempel, inte åker de ut och besöker företag och ser hur de har det. De vet inte ens hur många företag som finns, har ingen aning om någonting. (Lisa)

När Lisa talar om orten framgår det att hon

upplever en bruksanda, och att denna är förknippad med den manligt kodade och dominerande industrin:

Det är ju mansyrken, och det är ju männen som har varit starka... Ja, sedan finns det väl en och annan affärskvinna som har varit duktig och framåt osv. Men visst är det ett manssamhälle. [Det är] enormt starkt präglat av bruksandan fortfarande. Kanske inte så hemskt mycket, men den här jantelagen är ganska stark här alltså. [paus] Och sedan tror jag att de här duktiga tjejkerna... Min egen dotter flyttade ju härifrån. De flyttar härifrån och skapar sig liv någon annanstans. De vill inte ha det här trånga. Det är för trångt här. (Lisa)

Den negativa bilden av bruksorter som platser för företagare och bruksanda är dock inte entydig i intervjuerna. Att företagande är en förekommande försörjningsstrategi framkommer i intervjun med Anna i Norberg:

Här pendlar man ju eller är anställd på ett stort företag eller är egen företagare. Jag tror generellt att det kommer bli så i samhället att vi anställer varandra när det behövs. Om man behöver extra folk så anställer man någon som skickar en faktura. Det går nog åt gott håll. Eller hur man ska se det. Det är ett sätt att leva, ett sätt att överleva. (Anna)

De mer positiva beskrivningarna och uppfattningarna om orterna som platser för företagande är intressanta i relation till de mer negativa. Man kan tolka de skilda uppfattningarna som att de, åtminstone delvis, belyser inomregionala skillnader. Att företagen upplever skillnader mellan orterna framkommer i intervjuerna, i synnerhet framhålls Norberg av en av de intervjuade som en god plats att vara företagare på:

Det är faktiskt lite högt till tak i den här byn, om man bara jämför med Fagersta. För det är väldigt mycket en industriort. (Marlene)

Hon säger också om Norberg som en plats för verksamheter inom hälsa och konst:

Väldigt bra plats, det är det. Det är mycket bra. Det är bra energier runt omkring här, i hela byn. Många säger det, och det känner man också. (Marlene)

Fagersta, å andra sidan, betraktas då mera som en bruksort. Exempelvis säger Siv:

Det skulle kunna vara bättre än vad det är här i Fagersta med småföretagande. Och jag vet inte om vi inte har vuxit ur vår bruksmentalitet än, att det finns delar av det som lever kvar. Att entreprenörsandan inte är tillräckligt stor bland befolkningen. Vi har väl innovatörer också, men kanske de inte får till sina innovationer här. (Siv)

Bruksanda och bruksort är begrepp som de intervjuade förhåller sig till, men på olika sätt. I intervjuerna är det dock svårt att peka på hur bruksorten och bruksandan faktiskt påverkar deras företagande. De intervjuade kan säga att de känner av en bruksanda, men de har svårt att formulera på vilket sätt den påverkar dem i praktiken. Snarare talar de om positiva reaktioner från andra människor på deras beslut att starta företag och att de har blivit väl bemötta som företagare. När det gäller vad och vilka som driver utvecklingen framåt i regionen spelar dock inflyttarna en viktig roll i de intervjuades berättelser, särskilt när de talar om Norberg. Exempelvis säger Helena om denna inflyttning: »Jag tror att de som kommer utifrån har en lite mer positiv syn på saker och ting» och Sara berättar:

Sara: Det är många inflyttare som är drivande i den här kommunen kan man säga. De kommer hit med full entusiasm, och de infödda här är »Åh, det går inte». Jantelagen.

Mona: Vad är det som gör att de kommer hit?

Sara: De tycker väl att det är fint här. De tycker väl att vi är trevliga, fast vi inte tycker det själva. [skratt] Jag vet inte.

Avslutande diskussion

Framför allt drar jag av kartläggningen två slutsatser kring Bergslagen som en företagarregion. Den ena är att det är problematiskt att tala om Bergslagen och bruksorter som en homogen kategori när det gäller företagande. Företagandet varierar mellan kommuner och förändras också över tid. Att den lokala kontexten tycks spela en stor roll, snarare än den regionala, är grannkommunerna Norberg och Fagersta exempel på. I Fagersta är andelen företagare bland sysselsatta kvinnor låg, samtidigt som andelen kvinnor i gruppen företagare är hög. I Norberg råder motsatt förhållande: andelen företagare bland sysselsatta kvinnor är hög, samtidigt som andelen kvinnor i gruppen företagare är låg. Dessa skillnader mellan kommunerna har också tilltagit över tid.

Den andra slutsatsen handlar om föreställningen om Bergslagen som en icke-entreprenöriell region. Av statistiken att döma tycks denna föreställning vara grundad i och ha empiriskt stöd på regionnivå (även om regionen inte är homogen) i männens arbete. Skillnaden mellan andelen företagare i Bergslagen jämfört med landet som helhet finns nämligen snarare bland männen än bland kvinnorna. Förklarings-

arna till att föreställningarna om regionen inte stämmer med vad statistiken visar kan finnas dels i en allmänt manlig bild av regionen som har skapats utifrån mäns arbete (Rydén 1997) och dels i att företagande som fenomen allmänt sett har en manlig genuskodning (Ahl 2002, Pettersson 2002, Hanson & Blake 2005).

I intervjuerna är det svårare att sätta fingret på skillnader mellan orterna även om de är tydliga vad gäller uppfattningarna om Norberg och Fagersta i relation till begrepp som bruksort och bruksanda. När intervjupersonerna talar om varför de startade företag, tidigare arbetslivserfarenheter, familjesituation och kontakter med andra företagare är det dock svårare att upptäcka skillnader mellan orterna, både genom att integrationen mellan orterna blir tydlig och genom att andra bakgrundsfaktorer kan skapa större gemensamhet mellan de intervjuades berättelser än vilken ort de intervjuade hör hemma i.

Sammantaget visar dock studien att bilden av Bergslagen och bruksorter generellt måste förnyas. Bergslagen är inte en homogen miljö med ett ensidigt förhållande till småföretagande. Snarare speglar förhållandena i regionen idag en komplex och föränderlig verklighet där vi bör ägna de lokala variationerna uppmärksamhet, såväl när det gäller småföretagandet generellt som när det gäller företagandets genuskodning.

Till sist: bakom start och drift av företag samspelar en mängd faktorer. Situationer

under vilka företag startas är komplexa. Syftet i den här artikeln har inte varit att argumentera för att ett ökat småföretagande per definition är av godo för samhället, eller för att återkomma till Johannissons terminologi att »det upplysta brukssamhället» ska skapas. Vad en hög andel företagare i samhället speglar är långt ifrån självklart. Företagsekonomen Elisabeth Sundin, som citeras i den statliga offentliga utredningen *Makt att forma samhället och sitt liv – jämställdheten mot nya mål*, uttrycker detta på ett tydligt vis:

Det är viktigt att hålla i minnet att många småföretag och ett livligt nyföretagande i sig inte är tecken på någonting. Det kan vara tecken på att många människor vill starta eget – men det kan också vara ett tecken på att det finns allvarliga brister i ekonomin, på att de stora organisationerna sviktar och på att arbetsmarknaden stagnerar. Små företag är i sig ingen lösning på någonting. Det beror på vilka de små företagen är, vem som startar dem och vem som driver dem samt på vilka villkor de arbetar. (SOU 2005: 234)

Vad småföretagandet i Bergslagen på ett djupare plan är ett tecken på har inte varit en fråga i denna artikel. Att föra fram en mer nyanserad bild av Bergslagen som region och bruksorter som platser för företagare är dock betydelsefullt i sig, för bilden av Bergslagen utåt men också inåt, för kommuners och företagares självbilder.

Referenser:

Ahl, Helene J (2002) *The making of the female entrepreneur: a discourse analysis of research texts on women's entrepreneurship*, Jönköping International Business School, Jönköping.

Berger, Sune (1997) Bruksanda och platsers betydelse, i Ewa Bergdahl, Maths Isacson & Barbro Mellander (red) *Bruksandan – hinder eller möjlighet?* Ekomuseum Bergslagen, Smedjebacken.

- Davidsson, Per (1994) Allmänhetens bild av företagaren, i Hans de Geer (red) *Skapare, skojare och skurkar. Företagaren i litteratur, film och konst*, Timbro, Stockholm.
- Davidsson, Per (1996) Kultur och företagande, i Bengt Johannisson & Leif Lindmark (red) *Företag, Företagare, Företagsamhet*, Studentlitteratur, Lund.
- Europeiska kommissionen (1995) *Samlat programdokument. Mål 2 Bergslagen 1995–1999*, Generaldirektoratet för regional utveckling och sammanhållning.
- Florén, Anders (1995) *Genus och producentroll. Kvinnoarbete inom svensk bergshantering, exemplet Jäders bruk 1640–1840*, 2a upplagan, Opuscula historica Upsaliensia 7, Historiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala.
- Forsberg, Gunnel (1995) Kvinnospår i geografin, *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift* 21: 3–21.
- Forsberg, Gunnel (1997a) Rulltrapperegioner och social infrastruktur, i Elisabeth Sundin (red) *Om makt och kön*, SOU 1997: 83, Fritzes, Stockholm.
- Forsberg, Gunnel (1997b) Reproduktionen av den patriarkala bruksandan, i Ewa Bergdahl, Maths Isacson & Barbro Mellander (red) *Bruksandan – hinder eller möjlighet?* Ekomuseum Bergslagen, Smedjebacken.
- Hanson, Susan & Megan Blake (2005) Changing the gender of entrepreneurship, i Lise Nelson & Joni Seager (red) *A companion to feminist geography*, Blackwell, Oxford.
- Hedfeldt, Mona (2008) *Företagande kvinnor i bruksort. Arbetsliv och vardagsliv i samspel*, Örebro Studies in Human Geography 1, Örebro universitet, Örebro.
- Johannisson, Bengt (1996) Personliga nätverk som kraftkälla i företagandet, i Bengt Johannisson & Leif Lindmark (red) *Företag, Företagare, Företagsamhet*, Studentlitteratur, Lund.
- Johannisson, Bengt (2005) *Entreprenörskapets väsen*, Studentlitteratur, Lund.
- Johansson, Mats & Lars Olof Persson (1991) *Regioner för generationer*, Allmänna förlaget, Stockholm.
- Karlsson, Sven-Erik & Gunilla Lönnbring (2007) »Det är nog friheten...» – om turism och småföretagande, i Magnus Bohlin & Jörgen Elbe (red) *Utveckla turistdestinationer: Ett svenskt perspektiv*, Uppsala Publishing House, Uppsala.
- Lundmark, Mats & Anders Malmberg (1988) *Industrilokalisering i Sverige – regional och strukturell förändring*, Geografiska regionsstudier 19, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala.
- Perman, Karin (1999) *Bruksortens kvinnor. En studie om kvinnors platsidentitet*, Dalarnas forskningsråd, Falun.
- Pettersson, Katarina (2002) *Företagande män och osynliggjorda kvinnor. Diskursen om Gnosjö ur ett könsperspektiv*, Geografiska regionsstudier 49, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala.
- Rydén, Göran (1997) Männens Bergslagen och kvinnornas, i Ewa Bergdahl, Maths Isacson & Barbro Mellander (red) *Bruksandan – hinder eller möjlighet?* Ekomuseum Bergslagen, Smedjebacken.
- SOU 2005: 66, *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål*, Fritzes, Stockholm.

*Mona Hedfeldt är forskare och kulturgeograf vid
Centrum för urbana och regionala studier, Örebro universitet.
E-post: mona.hedfeldt@oru.se*